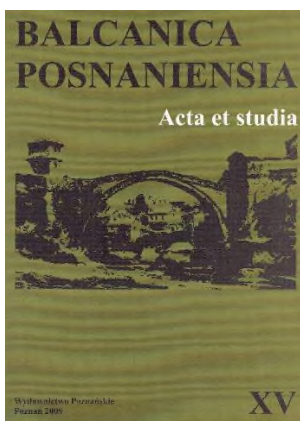

Szulc Witold, Czamańska Ilona, *Europa Południowo-Wschodnia – jedność czy wielość kulturowa*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2009, t. 15, s. 7–13.

<https://doi.org/10.14746.bp.2009.15.1>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/53081>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

ARTYKUŁY

EUROPA POŁUDNIOWO-WSCHODNIA – JEDNOŚĆ CZY WIELOŚĆ KULTUROWA

WITOLD SZULC, ILONA CZAMAŃSKA

ABSTRACT. Witold Szulc, Ilona Czamańska, *Europa Południowo-Wschodnia – jedność czy wielość kulturowa* (*South-Eastern Europe – unity on cultural multiplicity*).

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XV, Poznań 2009, Wydawnictwo Poznańskie, pp. 7-14, ISBN 978-83-7177-519-2, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Witold Szulc, Ilona Czamańska, Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of History, Adam Mickiewicz University), ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Polska-Poland.

Logo dzisiejszej konferencji stanowi most, ale nie jest to most zwyczajny, a most szczególny, to sławny most na rzece Drinie w Mostarze, budowany przed kilkuset laty zgodnie przez Serbów, Chorwatów, Bośniaków i Turków, który łączy, ale też dzieli, czego najlepszym świadectwem były wydarzenia ostatnich lat i zniszczenie mostu, tego symbolu jedności i wielości jednocześnie, charakterystycznej dla Bałkanów i całej Europy Południowo-Wschodniej.

Od czasów starożytnych po dzień dzisiejszy, od Morza Śródziemnego po Dniestr współżyły ze sobą na tym samym obszarze różne grupy etniczne i kulturowe.

W starożytności kultura, a częściowo także nacja grecka i rzymska, nałożyły się na kulturę i tradycję ludów iliryjskich, trackich, celtyckich, indoirañskich (scytyjskich i sarmackich). Bałkańscy mieszkańcy Imperium Romanum, choć nie przestawali być Ilirami czy Trakami, współuczestniczyli w rozwoju grecko-rzymskiej cywilizacji, która stała się także ich dziedzictwem. Do tradycji starożytnego cesarstwa rzymskiego nawiązywali bezpośredni jego kontynuatorzy na wschodzie, grekojęzyczni Bizantyńczycy, określając się mianem Rzymian (Ρωμαίοι). Nawiązywało też do niej później imperium osmańskie i wszystkie niemal państwa bałkańskie, zwłaszcza te, które miały aspiracje mocarstwowe.

Przekroczenie starożytnego rzymskiego *limesu* przez liczne hordy barbarzyńców kończyło się najczęściej ich wchłonięciem przez grecko-rzymską cywilizację, która sama jednak wychodziła z tego starcia już mocno zmieniona. Pogłębiały się różnice między

Wschodem i Zachodem, których nie była w stanie zniwelować wspólna religia panująca – chrześcijaństwo. Zresztą także i ono samo, mimo pozornej jedności, poczęło ewoluować na Wschodzie i Zachodzie w różnych kierunkach, jego ostateczny rozpad w 1054 roku był tylko przypieczętowaniem trwającego kilkaset lat odmiennego procesu rozwojowego.

Granica między cywilizacją wschodnio- i zachodnio-rzymską oraz między chrześcijaństwem wschodnim a zachodnim oscylowała wokół Adriatyku, wdzierając się jednak dość mocno w głąb Bałkanów. Później rozszerzyła się ona w kierunku północnym na teren Karpat i ziemie między Bugiem a Dnieprem. Wiązało się to z wpływami wschodniego i zachodniego chrześcijaństwa na Słowian, a więc grupę etniczną, która we wczesnym średniowieczu podjęła szczególnie skuteczną ekspansję na tereny Europy Wschodniej, Środkowej i Bałkanów. To wielkie znaczenie i skuteczność Słowian w sławizacji ogromnych terytoriów są o tyle interesujące, że nie dominowali oni ani kulturalnie, jak Grecy, ani politycznie i militarnie, jak Rzymianie. Ich siłą była liczebność i osiadły tryb życia. Słowianie, zajmując całymi plemionami wyludnione w wyniku licznych wojen tereny w granicach Bizancjum, powodowali faktyczne wyłamywanie się licznych terytoriów spod władzy cesarzy bizantyńskich zmuszając ich do podejmowania działań nie tylko wojskowych, ale przede wszystkim cywilizacyjnych.

Inspirowaną przez władców bizantyńskich (ale zaaprobowaną także przez Rzym) działalność misyjną i kulturalną apostołów Słowian, Cyryla i Metodego, trudno przecenić. Ze stworzonych przez nich alfabetów, głągolicy i cyrylicy, korzystało w przeszłości, a wielu wypadkach korzysta do dziś, większość narodów słowiańskich. Liturgia w języku słowiańskim dominowała nie tylko wśród Słowian bałkańskich, w państwie wielkomorawskim, a później także na Rusi; przyjęła się ona również wśród romańskojęzycznych Wołochów. Ewolucja religijna narodów schrystianizowanych przez Cyryla i Metodego, bądź ich uczniów, była później rozmaita, większość pozostała przy prawosławiu, część jednak, jak Chorwaci, czy mieszkańcy Moraw stała się ostatecznie rzymskimi katolikami. Niezaprzeczalnie jednak obaj misjonarze zajmują trwałe miejsce w historii i tradycji wszystkich niemal narodów słowiańskich, polskiego nie wyłączając (dzięki legendzie o ich pojawieniu się na postrzyżynach u Ziemowita, syna Piasta).

Przez całą epokę średniowiecza, a także i później, obrządki chrześcijańskie: grecka (najczęściej w swej słowiańskiej – prawosławnej postaci) i łacińska przenikały się wzajemnie. Na terenie Serbii istniały silne ośrodki katolicyzmu rzymskiego, a niektóre biskupstwa chorwackie podlegały wpływom bizantyńskim. Wpływy katolicyzmu rzymskiego nie omijały też prawosławnej Bułgarii i krajów rumuńskich.

Jednak to prawosławie odgrywało najważniejszą rolę w tym rejonie Europy. Słabo scentralizowane instytucjonalnie połączone było siłą tradycji. Czynnikiem jednoczącym cały obszar kultury prawosławnej były też pojawiające się w jego ramach niektóre idee religijne, jak np. hezychazm popularny na całym jej obszarze od Konstantynopola i Azji Mniejszej, po Ruś.

Obok dwóch głównych odłamów chrześcijaństwa Europa Południowo-Wschodnia była też terenem ekspansji innych mniejszych wyznań chrześcijańskich, akceptowanych jak Ormianie, czy też prześladowanych jak paulicjanie czy bogomili. Nakładanie się idei

manichejskich na chrześcijaństwo było charakterystyczne dla całych średniowiecznych Bałkanów zarówno tych, na których przeważały wpływy cywilizacji bizantyńskiej, jak i tych znajdujących się pod wpływami łacińskimi. Tu jednak znajdowały się też regiony, gdzie te prześladowane wyznania znajdowały swój azyl. Niewątpliwie bez bogomilskich patarenów nie byłoby specyfiki średniowiecznej kultury bośniackiej, ani też chyba dzisiejszej Bośni.

Czynnikiem sprzyjającym powstawaniu mozaiki etnicznej i kulturowej był notoryczny brak stabilizacji politycznej, daleko idąca zmienność granic średniowiecznych państw Europy Południowo-Wschodniej. Tym sposobem np. ośrodek religijno-kulturalny w Ochrydzie traktowany jest jako własny i przez Bułgarów, i przez Serbów i przez Macedończyków. Średniowieczna Bośnia, która wchłonęła część ziem serbskich i część ziem chorwackich, traktowana jest zarówno przez Serbów jak i przez Chorwatów jako element ich własnej historii.

Charakterystyczna dla Europy Południowo-Wschodniej była stała obecność ludów koczowniczych, które z czasem stały się częścią składową różnych organizmów państwowych, czasem je organizując albo współtworząc, jak Bułgarzy, Węgrzy czy Kumanowie, przeważnie jednak zasilając szeregi mieszkańców różnych krajów, wzbogacając je kulturowo. Trudno dziś wyobrazić sobie folklor węgierski, rumuński, mołdawski, a nawet rosyjski bez elementu cygańskiego, szczególnie wyraźnie obecnego w tym rejonie Europy. Obecność tatarska zaowocowała też wybitnymi postaciami, jak znakomity pisarz mołdawski tatarskiego pochodzenia Dymitr Cantemir, przynależący też do kultury rosyjskiej i greckiej.

Obok turekojęzycznych najczęściej (za wyjątkiem Cyganów) koczowników, zamieszkujących głównie wschodnią część interesującego nas obszaru, notujemy tam stałą obecność dużych grup Ormian, Greków i Żydów, bardziej lub mniej zasymilowanych z otoczeniem.

Rozsiani po całej Europie Południowo-Wschodniej i często zmieszani z innymi grupami etnicznymi byli Wołosi. Tej sytuacji rozproszenia i koegzystencji różnych grup wołoskich z innymi nacjami nie zmieniło utworzenie państw rumuńskich, Wołoszczyzny i Mołdawii, także zresztą wielce złożonych etnicznie i kulturowo. Ich rola okazała się szczególna zwłaszcza w okresie dominacji tureckiej, gdy jako niemal jedyne w tym regionie zachowały swoją odrębną państwowość. Mimo braku pełnej suwerenności politycznej, państwa rumuńskie przyciągały swobodą religijną, społeczną, kulturalną oraz możliwościami awansu społecznego. Toteż przybywali tam chętnie Grecy, Albańczycy, Bułgarzy, Serbowie współtworząc kulturę rumuńską, ale także z niej czerpiąc. Nazwiska Cantacuzino, Ghica czy Ypsilanti są wspólne dla wielu krajów. Na ziemiach rumuńskich rodziła się niepodległość grecka, a częściowo także i bułgarska. Tu bowiem, w czasie rządów fanariotów wykształciła się grecka elita polityczna, tu działali przez długi czas patrioci bułgarscy: Piotr Bakszew, Piotr Parcewicz (notabene biskupi rzymsko-katolicki) czy później Christo Botew, tu tworzył też między innymi, znany historyk serbski Đorđe Branković.

Panowanie Turcji osmańskiej jeszcze bardziej niż dotychczas skomplikowało sytuację etniczną i kulturową na Bałkanach. Administracja turecka, wojsko, a przede wszystkim przesiedlenia ludności miały poważne skutki. Metodyczne działania islamizacyjne, mimo

pozornej tolerancji religijnej Turków osmańskich, spowodowały powstanie licznych grup muzułmanów nie-tureckiego pochodzenia (wśród Greków, Albańczyków, Słowian) o wielce skomplikowanej świadomości. Zmiana wiary nie musiała bowiem oznaczać zerwania stosunków rodzinnych czy sąsiedzkich. Nawet zislamizowani pod przymusem mołdawscy Mohyłowie utrzymywali kontakty rodzinne ze swymi krewnymi w dalekiej Polsce. Muzułmanie w pierwszym pokoleniu piastowali wysokie urzędy w administracji państwowej z wielkimi wezyrami włącznie. Takimi byli najwybitniejsi wezyrowie Rüstem pasza (Chorwat z pochodzenia) i Mehmed pasza Sokollü (Serb bośniacki). Większość zresztą wielkich wezyrów była pochodzenia bałkańskiego (najwięcej Albańczyków). Ich stosunek do chrześcijańskich ziomków był różny. Od dyskretnej pomocy, jak w przypadku Mehmeda Sokollü, do częstego wśród neofitów fanatyzmu i prześladowań niedawnych współbraci. Swoistą formą syntezy różnych tradycji religijnych i kulturowych były niektóre grupy sufickie, które pod płaszczykiem islamu kultywowały również tradycje chrześcijańskie, a także zjawisko kryptochrześcijaństwa (np. wśród Albańczyków).

Państwo osmańskie, jak większość państw skupiających różne elementy etniczne i kulturowe, podejmowało działania uniwersalistyczne. Jednym z czynników skupiających wielojęzyczną ludność imperium była niemal nieograniczona możliwość awansu społecznego wszystkich jego mieszkańców, pod warunkiem przyjęcia islamu. Likwidacja elit intelektualnych i społecznych, przede wszystkim Słowian bałkańskich, na terenie państwa tureckiego, zdawała się stwarzać duże szanse na skuteczność tych działań. Pokrzyżowało te plany:

1. Przywiązanie ludności wiejskiej do tradycji.
2. Powstanie ośrodków emigracyjnych inspirowanych często przez państwa ościenne.
3. Wpływy myśli europejskiego oświecenia, w które wpisane były idee narodowe.
4. Osłabienie państwa tureckiego i związane z tym koncepcje polityczne zarówno mocarstw europejskich, jak też tworzących się oddolnie ruchów narodowych.

Imperium osmańskie pozostawiło powstałym na jego gruzach państwom narodowym niewdzięczny spadek w postaci licznych grup wyznawców islamu, zacofania cywilizacyjnego i w wielu wypadkach braku własnej inteligencji. Odbudowa państw narodowych (Czarnogóra, Serbia, Grecja, Bułgaria) niewątpliwie miała istotny wpływ na przemiany kulturowe i świadomościowe, między innymi w wyniku utworzenia własnego szkolnictwa i innych placówek kulturalno-oświatowych.

Mimo to stopień świadomości etnicznej i narodowej ludności Europy Południowo-Wschodniej był bardzo zróżnicowany przede wszystkim w zależności od regionu, składu społecznego i wykształcenia. W dobie walk o niepodległość z Turkami można było zaobserwować spontaniczną współpracę różnych grup etnicznych i społecznych, by osiągnąć wspólny cel, jakim było pokonanie Turków. Typowym przykładem może być udział Bułgarów, Macedończyków, Wołochów i innych nacji w powstaniach serbskich oraz różnych Słowian Południowych i Albańczyków w ośmioletnich zmaganiach Greków w walce o wolność.

W ciągu XIX wieku pojawiały się rozmaite koncepcje zmiany mapy politycznej Europy (grecka megali idea, dacka, iliryska, jugosłowiańska, wielkoserbska, wielkochorwacka, wielkobułgarska i wielkoalbańska), a z drugiej strony oddolne ruchy narodowe

i nacjonalizmy. Obserwujemy więc w tym czasie sprzeczne tendencje, z jednej strony uniwersalistyczną, zmierzającą do połączenia w jednym państwowym różnych grup etnicznych na zasadach federalistycznych, z drugiej strony nacjonalistyczną, dążącą do skupienia wszystkich przedstawicieli określonego narodu w jednym państwie. Zwłaszcza ta ostatnia koncepcja stawała się powodem wielu konfliktów, nie liczyła się bowiem z innymi narodowościami zamieszkującymi wspólnie to samo terytorium i zakładała, że wszyscy mieszkańcy danego państwa reprezentują jeden naród. Przykładem tego może być postawa Lajosa Kossutha na początku powstania 1848-1849, który twierdził, że wszyscy, którzy zamieszkują terytorium Węgier są Węgrami; Chorwacka Partia Prawa Starcevicia odmawiała prawa do odrębności narodowej Serbom i Słoweńcom. Takich przykładów można jeszcze przytaczać więcej. Nawet tak zasłużona dla Słowian Południowych postać, jak Vuk Stefanović Karadžić, w swojej książce *Kovčević (Skarbczyk)* stwierdza, że wszyscy, którzy mówią dialektem sztokawskim są Serbami, różni ich tylko wyznanie: prawosławne, rzymsko-katolickie i muzułmańskie.

Mówiliśmy tu wiele o Turcji. Należałoby jednak także powiedzieć o wieloetnicznym państwie węgierskim. W okresie największego rozkwitu państwa węgierskiego w XIV i XV wieku większość niemadziarskich elit społecznych (szlachty) uległa madziaryzacji, niemal w całości zmadziaryzowane zostały elity wołoskie, w znacznie mniejszym stopniu chorwackie. Jako przykład swoistej dwoistości świadomości wśród elit chorwackich mogą posłużyć bracia Mikołaj i Piotr Zrinscy (Zrinyi). Mikołaj pisał tylko po węgiersku, czuł się Węgrem i w swoich pismach politycznych prezentował węgierski punkt widzenia; Piotr czuł się także Chorwatem i posługiwał się językiem chorwackim. W XVIII i XIX wieku nastąpiło znaczne przewartościowanie tychże wcześniej zmadziaryzowanych elit i coraz częstszy powrót ich przedstawicieli do korzeni, a także wykształcenie się grup inteligencji propagującej idee narodowe. U ich podstaw stało zwrócenie uwagi na język, co było charakterystyczne zarówno dla rumuńskojęzycznych twórców szkoły siedmiogrodzkiej, jak i chorwackich twórców i zwolenników iliryzmu. Iliryzm nie ograniczył się jednak tylko do hasła walki o językowo-kulturalną jedność Słowian Południowych, lecz także o ich zjednoczenie w jednym państwie. W ciągu XIX wieku coraz bardziej pogłębiała się sprzeczność pomiędzy aspiracjami narodowymi niemadziarskich mieszkańców państwa węgierskiego (zwłaszcza po utworzeniu Austro-Węgier), a jego węgierskimi gospodarzami. Podobne zjawiska odnotować można w odniesieniu do relacji pomiędzy niegermańskimi narodowościami zamieszkującymi monarchię habsburską a jej władzami. Inna sprawa, iż owe konfliktowe zjawiska nie były elementem stałym i nie dotyczyły w równym stopniu wszystkich interesujących nas grup narodowościowych, w pewnych okresach liczni przedstawiciele niektórych narodowości wręcz identyfikowali się z monarchią habsburską.

Rozpad tej monarchii i duże zmiany mapy politycznej regionu w wyniku wojen bałkańskich, a później I wojny światowej spowodowały dalsze komplikacje. Nastąpiły one w momencie, gdy proces kształtowania się poszczególnych narodów był już posunięty. Dominowała wówczas tendencja do łączenia jednego narodu w jednym państwie, rezultatem czego była indoktrynacja w regionach mieszanych etnicznie na rzecz narodu sprawującego władzę w danym państwie, manipulacje statystyczne mające wykazać

zdecydowaną większość przedstawicieli danej nacji w wielonarodowościowym regionie, masowe przesiedlenia ludności w rezultacie umów międzynarodowych (np. masowe przesiedlenia Greków i Turków, które na początku lat dwudziestych objęły około 1,5 mln osób), a nawet czystki etniczne (np. wysiedlenia Węgrów i Niemców z Siedmiogrodu w kilku etapach w ciągu XX wieku). Próba utworzenia państwa z zasady wielonarodowego, jakim miało być Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców – późniejsza Jugosławia, nie udała się, gdyż w praktyce nastąpiła dominacja narodowości serbskiej, co doprowadziło do głębokiego konfliktu Serbów z innymi nacjami, zwłaszcza Chorwatami.

Ukształtowanie się w czasie II wojny światowej nowego państwa jugosłowiańskiego na zasadach federacyjnych tylko pozornie zniwelowało konflikty narodowościowe (aczkolwiek bardzo wielu Jugosłowian miało rzeczywiście świadomość jugosłowiańską), ostatecznie doszło bowiem do ukształtowania nowych narodowości wcześniej właściwie nie dostrzeganych: Macedończyków, Czarnogórców i Bośniaków. Zamiar stworzenia uniwersalistycznych społeczeństw ateistycznych na obszarze wpływów Związku Radzieckiego i w ogóle komunizmu zrealizowany został właściwie tylko w Albanii, a i tu tylko okresowo. Zresztą nie we wszystkich krajach działania wiodące do jego urzeczywistnienia prowadzone były z równą konsekwencją. Likwidacja rządów komunistycznych w poszczególnych państwach Europy Południowo-Wschodniej przyniosła też odrodzenie religijne i to zarówno wśród narodowości wiodących w danych państwach, jak też mniejszości. Po raz pierwszy zaczęto mówić głośno o Gagauzach, bułgarskich Turkach, Pomakach i innych. Rozpad federacji jugosłowiańskiej także wiązał się z określaniem przynależności narodowej uwzględniając kryterium wyznaniowe (swoiste curiosum stanowiła narodowość muzułmańska), co w praktyce także prowadziło do przewartościowania świadomości. Na przykład Bośnia od wieków była państwem wieloreligijnym, teraz za Bośniaków uznano jedynie wyznawców islamu. Rozpad Jugosławii przyczynił się także do zakończenia trwającego już od trzech stuleci procesu albanizacji serbskiego Kosowa.

Daleko idące zmiany terytorialne poszczególnych państw, które miały miejsce w ciągu XX stulecia, jak też tworzenie się nowych państw i narodowości prowadziło i nadal prowadzi do swoistego wzajemnego przejmowania historii i tradycji. Dla słowiańskich Macedończyków starożytna grecka Macedonia zaczyna stanowić część ich własnej historii, podobnie średniowieczna serbska Zeta dla Chorwatów, czy węgierskie Księstwo Siedmiogrodzkie dla Rumunów. Gorzej, kiedy zdarzają się przypadki celowego niszczenia zabytków kultury innej nacji niż aktualnie dominująca (co ma miejsce między innymi na terenie Kosowa i Metochii). W obecnej sytuacji na terenie Europy Południowo-Wschodniej często trudno jest odróżnić jednoznacznie, co jest czyją spuścizną.

SOUTH-EASTERN EUROPE – UNITY OR CULTURAL MULTIPLICITY

S u m m a r y

Since the ancient times there have coexisted many various ethnic and cultural groups stretching from the Mediterranean to the Dniester River.

In the antiquity, culture and also partially Greek and Roman nations overlapped with the culture and traditions of Illyrian, Thracian, Celtic, Indo-Iranian (Scythian and Sarmatian) peoples. The Balkan inhabitants of *Imperium Romanum* partook in the development of Greek-Roman civilization and it became their legacy, too. The Byzantine people speaking Greek also referred to the tradition of the ancient Roman Empire and called themselves Romans (Ρωμαίοι). The Ottoman Empire and almost all Balkan countries, particularly these with imperial aspiration, also alluded to it.

Despite the growing discrepancies between the East and West, Christianity was a binding factor for many ethnic groups and Greek (frequently in its Slavic-Orthodox version) and Latin religions merged. The majority of Slavic nations have used the alphabets created by Cyril and Methodius up to this day. The notorious lack of political stability and changing of territorial boundaries in the countries of medieval South-Eastern Europe contributed to the creation of ethnic mosaic and reclaiming the same objects or institutions as elements of their own history by different nationalities.

The presence of nomadic peoples was a characteristic elements of South-Eastern Europe. They became parts of various states (organizing and co-organizing them) over the centuries.

The Ottoman Empire left a particular heritage for the nation states created on its debris, that of numerous groups of Islam believers, civilization backwardness and in many cases a lack of their own intelligentsia. Restoration of national states (Montenegro, Serbia, Greece, Bulgaria) had a very important influence on cultural and consciousness changes mainly as a result of creating their own educational and cultural system.

In the 19th century there were opposite tendencies, on the one hand a universalist one, aiming at a union of different ethnic groups in one country on the basis of federation, and on the other, a nationalist one aiming at enclosing a nation within one state.

Changes on the political map of the region as a result of the Balkan wars and the First World War caused further complications whose outcomes were indoctrination in the ethnically mixed regions for the support of the nation in power and mass dispersal and migration of people.

Territorial changes of particular states during the 20th century and creation of new countries and nationalities have led to mutual adaptation of history and tradition. Currently, it is very difficult to distinguish among elements of various cultural heritage and to say which ethnic group they exclusively belong to in South-Eastern Europe.